

**gazdina
roba**
G. PREISSOVÁ

DRAMA REVOLTUJÍCÍ ŽENY

Předobrazem dramatické prvotiny Gabriely Preissově Gazdina roba byla stejnojmenná novela, otištěná v Osvětě, kterou autorka brzy přepracovala v divadelní hru, jež měla premiéru v Národním divadle v Praze 7. listopadu 1889. Bylo to v době rozhodující pro vývoj realistického českého dramatu a divadla, kdy prvotní impulz dal hrou Ladislava Stroupežnického Naši furianti (1887) setkal se s kritickými výtkami, neli s odporem. O to významnější byl úspěch původní premiéry Gazdiny roby, neboť znamenal nejen podstatné posílení pozic realistického dramatu. Jím se prosadily na naši první oficiální scénu vážné otázky sociální a otevřela se pro divadlo celá nová oblast skutečnosti.

Sedmadvacetiletá autorka, narozená v Kutné Hoře, prožila své mládí na Hodonínsku a zcestovala celou oblast Moravského Slovácka. I když v této době v jiných částech Moravy a Čech vrcholilo období národopisného nadšení, Gabriela Preissová nepodlehla pouze kouzlu folklóru, zvyků, písní, poezie a krojů. Pronikla do života vesnice a našla v něm závažné společenské a mravní konflikty, velké a dramatické osudy lidí. Smysl pro hlubší postižení reality spolu s osobně a vyhraněně citěným problémem postavení ženy ve společnosti promítly se do hry Gazdina roba velmi původním a progresivním pojetím tragičnosti osudu ústřední postavy krejčířky Evy. Pojetím natolik novým a silným, které i dále postupuje její dílo a bezpochyby tvořilo i předstupeň k vzniku populárnější Maryši Aloise a Viléma Mrštíkových či Jiráskovy Vojnarky.

Vztahy mezi hlavními postavami Gazdiny roby – Evou a Mánkem – určuje silný, nelomený cit, zdravá vášeň, přirozené a dané pouto lásky. Realistická tvůrčí metoda Gabriely Preissově nepronikla ještě do oblasti lidské psychologie, ale vydala i v ostatních postavách obraz celistvých lidí, jejichž jednání se odvíjí z jednoduchého, základního a nevyvrátitelného postoje k životu. Láska Evy k Mánkovi se v dramatickém procesu navzdory odporu jejich nejbližších a celé vesnice prohlubuje. Je-li pro Evku spojení s Evou vyvrcholením jeho citového života, je Evě láska nejvyšší hodnotou a přirozeným právem. Její cit vyjadřuje zcela určitý životní postoj: právo ženy na svobodnou, důstojnou, svéprávnou volbu vlastního osudu, tedy i v intimním vztahu k muži, který je rozhodující oporou jejího bytí. Moderním, pokrokovým a historicky zcela novým spíše postojem než vědomým názorem dostává se Eva do konfliktu již se svými milostnými partnery a stále ostřejšího tragického střetnutí se školou moudráních, náboženských, společenských přehrad a konvencí své doby a nakonec přímo se světským právem a mocí, které utvrzují řád, založený na nerovnosti mezi lidmi. Na onac zůstává Eva ve svém zápase zcela osamocena a její sebevražda je tragickým východiskem zmučeného člověka i široce společenským protestem. Gabriela Preissová vytvořila v krejčířce Evě poprvé obraz prosté, novodobé revoltující ženy.

Z tohoto názoru vycházela i dramaturgicko-režijní úprava hry Gabriely Preissově. Jejím jádrem bylo odstranit vše podružné, dobově poplatné, co se nutně muselo otisknout do realistického panorámatu moravsko-slovácké vesnice a spojit vlastní

drama s najhlubšími kořeny života. Posílení podílu tradičních zvyků a obyčejů, lidových písní a poezie nevyplynulo ze záliby ve folklóru a kresbě prostředí, ale ze snahy vyjádřit osudy hlavních postav na pozadí toho, v čem je uchována podstata historie a esence lidského bytí, elementární potřeby a životní projevy člověka.

Jiří Lexa

DÍLO GABRIELY PREISSOVÉ

Prózy:

Obrázky ze Slovácka (3 díly, 1886–9)
Ideály (1889)
Povídky (1890)
Z mého alba (1890)
Črty ze Slovácka (1890)
Nové obrázky a črty (1893)
Obrázky bez rámečků (1895)
Korutánské povídky (1896)
Talmové zlato (1901)
Jarní vody (3 díly, 1912)
Dědicové (1913)
Bouře a jiné povídky (1920)
Zlatý hach (1930)
Cestou za štěstím (1932)

Dramata:

Gazdina roba (1889)
Její postelkyňa (1890)
Ve stínu závoceště (1893)
Jarní píseň (1898)
Přijďte k nám, až bude jaro (1912)
Zlatorog (1912)
Dvě ukáleťovky (1918)
Jaro v brázděch (1925)
Svatý Václav (1929)

Co dělá Eva, co dělá Eva

v trávě zelenější, v trávě zelenější?

Víje péřečko, víje péřečko,

z ruže červenější, z ruže červenější.

Až ho uvíje, až ho uvíje,

kemu že ho dá, kemu že ho dá?

Tebje šohajku, tebe šohajku,

že ťa ráda má, že ťa ráda má.

Státní divadlo v Ostravě, nositel Řádu práce

gazdina roba

G. PREISSOVÁ

Jako dramatickou baladu upravili
Jan Zajíc a Jiří Lexa

REŽISÉR: JAN ZAJÍC

Výtvarník scény a kostýmů: Alexandr Babraj j. h.

Scénická hudba: Karel Kupka

Jazyková úprava textu: Doc. PhDr. Antonín Vašek, CSc.

Choreografie: Alena Jandová a Naděžda Rokytová j. h.

Dramaturg: Jiří Lexa

Eva, krejčíčka
Miluše Dreiseitlová

Tetka
zasloužilá umělkyně
Táňa Hodanová j. h.

Mešjaná
Dagmar Veselá

Kotlíbka
Anna Kratochvilová,
nosička vyznamenání
Za zásluhy o výstavbu

Mánek Mešjaný
Václav Antoš

Maryša Kotlibová
Hana Lelitová j. h.

Samko Jagoš, kožišník
Jan Vlasák j. h.

Zuzka, podruhně
Milena Asmanová

Doktor
Karel Vochoš

Notárka, jeho žena
Naděžda Letenská

Huspeka, advokát
z Prešpurku
Zdeněk Dřevojánek

Danyš, sklínkař
Stanislav Šárský

Rubač, dělník
Miroslav Olejníček

Baron
Bedřich Kolliner

Baronka
Libuše Skácelová j. h.

Spoluúčinkuje cimbálová muzika TECHNIK a taneční skupina
ZK ROH Dolu Hlubina v Ostravě

Představení řídí: Karel Raška
Text sleduje: Heda Reminová

Premiéra 30. dubna 1972 v Divadle Zdařbka Nejedlého

K JAZYKU DNEŠNÍ INSCENACE GAZDINY ROBY

Užití dialektu v literárním díle bylo nejednou předmětem sporu mezi laiky i odborníky. Domíneme-li obě extrémní hlediska (psát «čistým», neporušeným dialektem X dialektické prvky z literární tvorby úplně vyloučit), proti nimž je možno uvést řadu argumentů, tu při bližším pohledu zjistíme, že rozumný kompromis je zde nepochybně účelný. Tato skutečnost platí tím spíše o jazyce dramatu, který je jazykem - a na to nelze zapomenout - primárně mluveným, tj. určeným k tomu, aby obsah hry sděloval divákovi ve formě mluvené. Ukazuje se, že místní nářečí ve své vůle zjednodušené podobě, zbavené prvků úzce lokálních, obecně nesrozumitelných nebo herecky obtížně realizovatelných dodává realistickému dramatu z venkovského prostředí nejen žádoucího místního nebo sociálního zbarvení, ale spolu s ostatními výrazovými prostředky divadla (herecovými gesty, mimikou, režijním pojetím hry a jevištním provedením) může navíc výdatně posloužit k vyjádření základní ideje dané literární předlohou. Do jaké míry případ Gazdiny roby Gabriely Preissové tento fakt potvrzuje, o tom nechť laskavě rozhodne sám divák.

Je známo, že dramatická prvotina sedmadvacetileté G. Preissové *Gazdina roba* (1889) nebula autorkou jednoznačněji lokalizována. Tak v úvodní poznámce se mluví o pohraniční dědině «hercko-slovenské, na jiném místě pak o slovenském stavení, o slovenském zavýsknutí, o slovenském nářečí». Slovenskými jazykovými prvky - zejména slovníkovými - je také různou měrou poznamenána třeba všech venkovských postav hry. A přece celkový jazykový i národopisný ráz dramatu je východomoravsky (moravsko-slovenský), a to tzv. slovácký. Vždyť i Notářka mluví o «starodávných zvycích našeho dobrého slováckého lidu» (ač již v příští promluvě ukazující na Evu vyzvedá «krásu našich slovenských dívek»). Jedním ze záměrů dramaturgie tohoto jevištního zpracování *Gazdiny roby* bylo umístit děj hry (jejich prvních dvou jednání) a původ jejich hlavních představitelů - v souladu s celkovým charakterem dramatu - do pohraniční obce východomoravské. Za tím účelem bylo ovšem třeba provést i některé úpravy jazykové.

Moje jazyková úprava *Gazdiny roby* chtěla a) zasadit těžiště hry zřetelněji a jednoznačněji na Moravu; b) vyjádřit výrazněji a jazykově adekvátněji děj hry vzhledem k sociálnímu rozvrstvení jednajících postav; c) dosáhnout lepší srozumitelnosti hry pro dnešního diváka. Za základ dnešní verze jsem vzal iazykově vyjádření G. Preissové (samozřejmě pro dramaturgicko-režijní úpravě celé hry). Jazyk autorčin jsem omechal beze změny, pokud vyhovoval svému výše naznačenému poslání. Vhodnými ekvivalenty jsem nahradil výrazy dnešního divákovi těžce srozumitelné (korhal «pjiene»; jaše «hlouposti», «hloupé výroky» atd.); slovakismy bez funkčního závodnění (především oslovování typu dcera moja!, Eva!, Máněkl!, veľkomožný páni!); nářeční prvky české, prozrazující autorčin český původ (já nevěděla atp.); výrazy knižní, mluvenému jazyku, jímž je řeč dramatu, zcela cizí (např. užívání přechodníkových vazeb: a on došel, nachav Marýšu ... s mamičkami, ... mama s Kotlibovkú ... co si na můj úkor šeptajice atp.); ustulilé přehodňování, takové, které nerozlišují, zda mluví muž či žena, zda jedna osoba nebo více, jsou ovšem správné, ty jsou v lidové mluvě dané oblasti zcela běžné, např. ... leccjaká roba, nedbaja hříchu, rada by ... umělé konstrukce, které z východní Moravy nejsou vůbec známy (např. ... proto bys měla být na tom přestávající!); nevhodná křížení dialektu a spisovného jazyka (... jsú skorej spravny ... atd.). V mnoha případech, ve kterých systém interpunkčních znamének (zejména čárek a teček), odrážející mluvnickou strukturu vět, zřetelně neodpovídá větnému členění výdechovému (kladení přestávek v řebí), jež je dramatu v

jeho mluvenou povahu jedně vlastní, bylo třeba herce na tato úskalí upozornit. Tam, kde text předlohy připouští v mluvě dané oblasti dvoji nebo i vícero vlnnou intonaci, z níž popřípadě vyplývá také možnost nejednotného chápání smyslu věty, se herci pokud možno přidržují intonačních typů obecněji rozšířených, a tedy obecněji srozumitelných, vždy však jen takových, které textu dodávají autorem (režisérem), ale i hercem samým zamýšleného smyslu sdělení. Tím dosáhnou i toho, že výslovnost jimi představených postav nevnímají příslušníci jiných dialektických celků jako »zpvínání«. Podobně se herci vystihají výslovností po stránce intonační výrazně odlišně od přirozené mluvy jimi zobrazovaných postav, aby nedošlo k nežádoucímu rozporu mezi jazykovým materiálem a jeho vyslovováním. (Představte si například typický ostravský dialekt pronášený s pražskou intonací!)

Po všech naznačených úpravách má jazyk celé hry čtyři navzájem zřetelně odlišené funkční vrstvy (styly): a) Venkovské postavy díla - s výjimkou Danýše - mluví zjednodušeným nářečím dolního Pomoraví, s jistým těžištěm na Hodonínsku. b) Od této vrstvy je několika výraznými slovakismy odlišena mluva slovenského sklinkáře Danýše. c) Příslušníci inteligence (Doxtor, Notářka, Advokát); mluví spisovně česky. d) Baron, jako představitel cizí šlechty, mluví rovněž spisovnou češtinou, ovšem značně zkomolenou a silně poněkmenou.

Všemi zásahy do textu *Gazdiny roby* jsem chtěl přispět k dosažení výrazové pravdivosti jazyka jednajících postav a zároveň zachovat jeho obecnou srozumitelnost, a tak svou měrou napomoci divákovu porozumění základní ideji hry.

Antonín Vašek

**Těžko je ně, těžko
na mojem srdečku,
jak by ně ho zvál
hebbávnú šnúřečku.**

**Hebbávnú šnúřečku
rozvázat si možem,
na tebe, šohajku,
zapomněť nemožem.**

Svět se točí jako kolo,
miluj nyní, máš-li koho.
Svět se točí jako kámen,
už je naší lásce amen.

Gabriela Preissová: Gazdina roba. Program vydalo Státní divadlo v Ostravě, redakce Jiří Lexa, obálka
a grafická úprava Věra Faberová, fotografie František Krasl, typografická spolupráce Jindra Kosourová.
Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p. provoz 22, Ostrava 1, Hollarova 14. Cena Kčs 2,-